

УДК 821-112.2-1

М.М. Журенко, О.П. Ільницька

МІСЦЕ І РОЛЬ КОЛЬОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕЗІЇ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Мабуть жоден поет ХХ століття ще ніколи не ставав об'єктом такого пристрасного прочитання, такого пильного вивчення й коментування, таких детальних інтерпретацій та експлікацій, як Пауль Целан.

Вже за життя поета його творчість удостоювалася вельми високих і промовистих, хоча нерідко й неоднозначних, а часом і полярних оцінок. «Класик модернізму», «поет абсолютних метафор», «орфічний співець», «поезія майбутнього», «поетичний маг», «герметично зашифрована поезія», «абсолютний вірш», «мова оніміння», «найбільший німецькомовний поет сучасності», «поетичний провидець», «поезія після Аушвіцу» – ось деякі типові характеристики творчості поета, запозичені з рецензій та літературних оглядів 50-60-х рр.

Критична література про Целана наростає, наче снігова лава. Кількісно вона вже багатократно перевищує все написане самим поетом, хоча останній проект видання його спадщини, який сьогодні частково реалізований, включає в себе 20 томів. Самі лишень бібліографічні покажчики, присвячені Целанові (а їх існує декілька), налічують багато сотень сторінок. Скажімо, перша целанівська бібліографія американського германіста Джеррі Гленна (1989), що охоплює період 1953-1987 рр., тобто понад 30 років, містить 2484 позиції, в той час як уже друга бібліографія цього ж автора (1998), яка описує тільки восьмилітній період 1987-1995 рр., нараховує 1664 позиції. Кількість самих лише книг – монографій, збірників статей і матеріалів, опублікованих дисертацій – вимірюється вже тризначними числами.

Таку увагу до поезії Целана можна пояснити передусім тим, що в ній, наче в фокусі, перетинаються естетичні, філософські, психологічні, політичні, лінгвістичні, етнічні, релігійні та інші проблеми нашого часу. Це поет, який доторкнувся, на думку критики, до найболючіших

Та в серці кроки ангельські без вгашу.	Doch klirrt sein Herz von einem Engelschritte.
Вінчаю те, чого він не розбив: краї червоні й чорну середину. [7, С.53, Т.Гаврилів]	Ich kränze leise, was er nicht zerschlug: die rote Schranke und die schwarze Mitte. [7, С.52, Целан]

* * *

З твоїх слідів я п'ю і бачу я Ти, перло, котися між пальців і ростеш!	Aus deiner Fußspur trink ich und ich seh: du rollst mir durch die Finger, Perle, und du wächst!
Ростеш ти, як і всі, що їх забуто. Ти котися: градина чорна смутку	Du wächst wie alle, die vergessen sind. Du rollst: das schwarze Hagelkorn der Schwermut
Спадає в хустку, білу всю від помахів, прощальних. [7, с. 103, М.Орест]	fällt in ein Tuch, ganz weiß vom Abschiedwinken. [7, С.102, Целан]

У Пауля Целана зустрічається декілька відтінків червоного. Вони називають слова з різними коренями: червоний, багряний, пурпурний.

За дослідженнями вчених червоний колір сприймається людським оком швидше за все. У мові ж він має найбагатшу номенклатуру, яка пояснюється різноманітністю носіїв цієї ознаки в природі, а також високою експресією, яка визвана його енергійною живістю.

В поезії П. Целана кольоропозначення *червоний* реалізує себе вдвох напрямках. Перше – властиво кольорове.

Багряний

Спижево час ступає в пізні літо. Лишень у тебе в'ється сріблина. Багряний вечір лементом зустріто.	Die Zeit tritt ehern in ihr letztes Alter. Nur du allein bist silbern hier. Und klagst im Abend um den Purpurfalter.
Змагає хмари спритна звірина. [7, С.59, Т.Гаврилів]	Und haderst um die Wolke mit dem Tier [7, С.58, Целан]

Друге – символічне.

Пурпурний

Мов тайна з пурпуру і алебастру, хвилює серце квітка ця. Geheimnis, До щік твоїх гарячих дай припасти разом із ароматом вовчинця. [7, С.88, А.Фельгаус]	Von diesen Stauden mit dem rötlich-weißen ist dein dunkles Herz erfaßt. An deinen Wangen laß mich, an den heißen, verweilen mit dem Duft vom Seidelbast. [7, С.88, Целан]
---	---

В своїх віршах Пауль Целан використовує кольори синьої гами – це кольори неба, води, очей.

У зв'язку з належністю даного кольору далечині та глибинам, він опоетизований у мові, і багато дослідників вважають можливим включати й переносне значення до словників, як загальномовні, посилаючись на використання таких значень у творах Купріна, Ахматової, Л. Толстого, Єсеніна.

Цікаво, що блакитний колір Пауль Целан використовує найчастіше в віршах, написаних ним в еміграції в Парижі. В них в межах номінативного використання, виявляється авторська заявка на визначену, певну експресію, характерну для експресіоністів.

Блакитний

Зі мною згадуй: небо над Парижем, осінній пізньоцвіт...	Du denk mit mir: der Himmel von Paris, ie große Herbstzeitlose...
«Серця» ми купували у квіткарки: вони в воді блакитно розцвітали. [7, С.91, Я.Череватенко]	Wir kauften Herzen bei den Blumenmädchen: sie waren blau und blühten auf im Wasser. [7, С.90, Целан]

* * *

* * *

Поклади йому на повіки це слово: може статись, в очах його, ще голубих, Інша, незнана сяйне голубинь, і той, хто казав йому Ти, з ним разом вимріє: Ми. [7, С.141, Я.Череватенко]	Leg ihm dies Wort auf die Lider: vielleicht tritt in sein Aug, das noch blau ist, eine zweite, fremdere Bläue, und jener, der du zu ihm sagte, träumt mit ihm: Wir. [7, С.140, Целан]
---	---

Наше дослідження функції кольоропозначень в поезії Пауля Целана виявило, що найбільше характерно для поета використання чорного кольору.

Чорний

Переплетені чорним – чорно душі.	Die stammelnden Seelen der Neger ringsum
Танець ведуть під тантами одвічної тьми.	tanzten rundum und drangen ein:
Тіні стрічають їх, тіні	die Schatten fanden sie, die Schatten
І тінь всевишньо відсутнього.	von keinem..
Сердець хоровод підірвався на мінах доль.	Zersprengt ist der Seelenreigen.
[7, С. 35, В. Колодій]	[7, С.34, Целан]

* * *

Урни тиші порожні	Die Umen der Stille sind leer.
В кронах	In Ästen
повисла чорна	staut sich schwarz
спека безмовних пісень.	die Schwiile sprachloser Lieder.
Стержні годин	Die Pfähle der Stunden
Жорстоко обмацують соти чужого	tasten stumpf nach einer fremden Zeit.
[7, с.39, П.Рихло]	[7, С.34, Целан]

* * *

З далекого, із чорномрійного гаю	Aus fernem, aus traumgeschwärtztem
обвіває нас подих незнаний,	Hain weht uns an das Verhauchte,
і втрачене ходить довкола, велике,	und das Versäumte geht um, groß wie
мов схеми прийдешнього.	die Schemer der Zukunft.
[7, с.113, Рихло]	[7, С.112, Целан]

Чорний колір супроводжує Пауля Целана на протязі всього життя. Чорний колір пов'язаний зі світом ліричного героя Пауля Целана, в якому багато страждань.

Чорне в поезії Пауля Целана має негативний зміст, це кольоропозначення утворює нібито загальний емоційний тон целанівської лірики. І доказом може слугувати найвідоміша поезія поета «Фуга смерті».

Таким чином, увесь матеріал кольоративної лексики Пауля Целана можна розподілити на дві структурно-понятійні групи:

- а) спеціально-кольоративна лексика;
- б) контекстуально-кольоративна лексика.

Пауль Целан зробив за допомогою кольоропозначень видимим та очевидним те, що легко вислизує з мови, що не можна висловити: настрій; неясні, невизначені думки; почуття; пристрасть; емоції.

Внутрішнє око Целана не втрачало з поля зору тої обставини, що поетичне мистецтво не може бути ні абсолютним, ні антигуманним. Його природа – діалогічна, його функція – прокладати мости від серця до серця. Цю тезу він сформулював свого часу ще в своїй Бременській промові в 1958 році, підкресливши, що у всіх його поетичних шуканнях завжди було присутнє «питання про сенс годинникової стрілки»: «Тому що вірш не є позачасовим. Звичайно, він висуває домагання безкінечності, він прагне проникнути через час, крізь нього, а не понад ним. Вірш, оскільки він є формою реалізації мови і тим самим діалогічним по суті, може бути пляшковою поштою, відправленою, із – звичайно, не завжди обнадійливою, – вірою, що вона де-небудь і коли-небудь прибуєтьєся до берега, можливо, до берега серця. Вірші мандрують так само: вони, до часу закорковані, чекають чогось. Чого? Чогось відкритого, вільного, когось такого, кому можна сказати «ти», реальності, з якою можна Говорити». Задля такої реальності він жив і творив, доки йому вистачило душевних сил.

Вірші Пауля Целана перекладено сьогодні на всі культурні мови світу. За свідченням французького літературознавця Жана Боллака, Целан справив величезний вплив на розвиток сучасної французької лірики. Подібну думку стосовно польської поезії висловлює Фелікс Пшибиляк. Германістка з Ізміра Гертруд Дурусой вважає, що без поетичного досвіду Целана сьогодні не можна уявити собі турецької лірики. В Японії, як стверджують дослідники його творчості Акіра Кіта, Шо Конекі і Масару Аїхара, існує справжній культ Целана. Таким чином, сьогодні на літературну арену в багатьох країнах вже вийшло покоління поетів, яке сформувалося під впливом його поетичних відкриттів і яке розвивається в напрямку, вказаному Целаном.

Література

1. Василевич А.П. Цветонаименования как характеристика языка писателя/ А.П. Василевич // Ученые записки Тартуского гос. ун-та, 1981. – Вып. 585.
2. История немецкой литературы в 5-ти тт./ Под ред. И. Балашова. – Т.4. – М. – 1976.
3. Рихло П. «Пісні потойбіч людей?» (Поезія і доля Пауля Целана)/ П. Рихло // Пауль Целан. Поезії. Антологія українського перекладу. – Чернівці, 2001. – С. 5-19.
4. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст: Монографія / Петро Рихло. – Чернівці: «Рута», 2005. – 584 с.
5. Фельгаус Анхель. Пауль Целан в Чернівцях/ Анхель Фельгаус// Марбархський журнал: Спец. випуск. – 2000. – № 90. – С. 3-66.
6. Фридман Х.Х. О системе цветообозначений в русском, английском и немецком языках/ Х.Х. Фридман, Т.Г. Корсунская, М.Г. Черемсина // Ученые записки Горьковского гос. пед. ун-та иностр. языков. – 1963. – Вып.25. – с. 97-105.
7. Целан Пауль. Поезії. Антологія українського перекладу/ Пауль Целан [упоряд. та передмова Петра Рихла] – Чернівці: Букрек, 2001. – 224 с.
8. Чирнер Хильде. Семантический объем прилагательных, обозначающих цвета в русском языке в сопоставлении с немецким: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук.: спец. 10.02.04 «Германские языки»/ Хильде Чирнер – М., 1973. – 28 с.

Анотація

М.М. Журенко, О.П. Ільницька. Місце і роль кольоративної лексики в поезії Пауля Целана.

У статті здійснюється спроба виявити особливості стилістики поезії німецького поета Пауля Целана, зокрема мова йде про місце та роль кольорової лексики в його віршах. Автори публікації досліджують функцію кольоропозначень у поезії Пауля Целана, виявляють різноманітність «кольорових» епітетів, що складають особливий емоційний тон целанівської лірики.

Кольоросприйняття та кольоророзуміння письменника є одним з показників його внутрішнього та духовного світу. Тому дослідження використаних ним кольоропозначень (кольорів і їх сполучень) дозволяє краще зрозуміти світовідчуття письменника, характер його героїв і навіть творчі задуми його творів, а вивчення емоційних кольоропозначень, що використовуються в художніх творах, є важливим завданням філології.

Пауль Целан належить до тих поетів, у творчості яких краса та багатозначність відіграють велику роль. Він зумів відобразити в своїй творчості всі відтінки душевних рухів. І часто він робив це за допомогою слів, які означають кольори.

Ключові слова: модернізм, кольоративна лексика, «абсолютна метафора», символіка кольору.

Аннотация

М.Н. Журенко, О.П. Ильницкая. Место и роль колоративной лексики в поэзии Пауля Целана.

В статье предпринята попытка выявить особенности стилистики поэзии немецкого поэта Пауля Целана, в частности речь идет о месте и роли цветовой лексики в его стихотворениях. Авторы публикации исследуют функцию цветообозначений в поэзии Пауля Целана, выявляют разнообразие «цветовых» эпитетов, составляющих особый эмоциональный тон целановской лирики.

Цветовосприятие и цветопонимание писателя является одним из показателей его внутреннего и духовного мира. Поэтому исследование использованных им цветообозначений (цветов и их сочетаний) позволяет лучше понять мироощущение писателя, характер его героев и даже творческие замыслы его произведений, а изучение эмоциональных цветообозначений, которые используются в художественных произведениях, является важной задачей филологии.

Пауль Целан принадлежит к тем поэтам, в творчестве которых красота и многозначность играют большую роль. Он сумел отразить в своем творчестве все оттенки душевных порывов. И зачастую автор делал это с помощью слов, обозначающих цвет.

Ключевые слова: модернизм, колоративная лексика, «абсолютная метафора», символика цвета.

Summary

M.N. Zhurenko, O.P. Ilnitskaya. Place and Role of Coloratives in Paul Celan's Poetry.

An attempt has been made to define peculiarities of poetic style of the German poet Paul Celan. Specifically, place and role of coloratives in his poetry are studied. The authors investigate functions of coloratives in Paul Celan's poetry, reveal variety of epithets of color, which create a special emotional tone of Celan's poetry.

Perception and understanding of color act as indicators of the writer's inner world and his soul. Thus, analysis of coloratives (colors and their combinations) leads to better understanding of the writer's world-view, nature of his characters, and his creative projects; studying of emotional coloratives, used in art works, is an important task of philological science.

Beauty and multiple meaning play a very important role in Paul Celan's poetry. He managed to reflect numerous shadows of spiritual impulses in his creative works. He mostly did it by means of words which name colors.

Key words: modernism, coloratives, «absolute metaphor», symbolism of color.

Інформація про авторів

Журенко Марина Миколаївна: ORCID: 0000-0002-3085-1565; кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Блюхера, 2, м. Харків, 61168, Україна

Льбунецька Ольга Петрівна: ORCID: 0000-0003-4421-3473; кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Блюхера, 2, м. Харків, 61168, Україна